

Nils Büttner
Rubens

De schilder van mythen en goden

*

Uit het Duits vertaald door Paul Heijman

MEULENHOF

ISBN 978-90-290-9235-7

ISBN 978-94-023-1014-6 (e-book)

NUR 640

Oorspronkelijke titel: *Rubens*

Oorspronkelijke uitgever: Verlag C.H.Beck oHG, München

Vertaling: Paul Heijman

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: *Het Parisoordeel* (detail) van Peter Paul Rubens

Auteursfoto: © Nadine Bracht

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© Verlag C.H.Beck oHG, München 2007

© 2017 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd de fotorechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Mima

Inhoud

1	Begin: 1577-1599	9
2	In Rome naar roem: 1600-1608	21
3	In Antwerpen thuis: 1609-1621	41
4	‘Een goede meester, die men God der schilders noemt’	67
5	Aan de hoven van Europa: 1622-1632	89
6	Heer van Het Steen, ridder: 1633-1640	119
7	Terugblik en de toekomst	133
	<i>Noten</i>	139
	<i>Bibliografie</i>	149
	<i>Fotoverantwoording</i>	163
	<i>Register</i>	165

I

Begin

1577-1599

We weten maar weinig over het begin van zijn leven. Zelfs de geboortedatum en -plaats van Peter Paul Rubens zijn niet vastgelegd. Op een ets, negen jaar na zijn dood uitgegeven, staat dat hij op 28 juni 1577 in Antwerpen het levenslicht zou hebben aanschouwd.¹ Ook al wordt die geboortedatum alleen op deze ets genoemd, er is nooit ernstige twijfel over geuit, vooral omdat 29 juni als naamdag van de heiligen Petrus en Paulus een zeer voor de hand liggende doopdatum is. De op de ets genoemde geboorteplaats wordt echter op goede gronden in twijfel getrokken, ook al zijn Rubens' levensloop en het lot van zijn familie onlosmakelijk met de stad aan de Schelde verbonden.² Zijn vader, de jurist Jan Rubens (1530-1587), was in 1561 getrouwd met de uit een gegoede Antwerpse familie afkomstige Maria Pypelinckx (1538-1608).³ Hij maakte vele jaren deel uit van het bestuur van zijn geboortestad Antwerpen, tot hij werd meegezogen in de maalstroom van de politieke gebeurtenissen die toentertijd de Nederlanden in beroering brachten.

Het gebied maakte als Bourgondisch erfgoed deel uit van het rijk van de Spaanse koning Filips II. In 1581, nadat enkele incidentele oproeren hadden geleid tot een militair conflict, zegden de Noordelijke Provinciën van de Nederlanden hun trouw aan de Habsburgse monarchie op. De oorzaken voor deze afscheiding lagen onder andere in de centralistische politiek van Filips II, die geen rekening hield met de privileges van standen en steden, en die de economie zwaar belastte. Daarnaast werd er soms brutaal opgetreden tegen de groei van reformato-
rische geloofsrichtingen door de nieuwe landvoogd van de Habsburgse Nederlanden, de hertog van Alva.

Al snel na zijn intocht in de Nederlanden sommeerde Alva op 22 september 1567 de magistraat van de stad Antwerpen zich te verantwoorden voor zijn beleid van de voorgaande jaren.⁴ Nadat deze verantwoording was overhandigd, werd de magistraat in januari van het jaar erop uit zijn macht ontheven en moest er een kleiner raadscollege worden gevormd. Daaraan werd meteen de eis verbonden dat men Alva een lijst met kandidaten zou voorstellen die zowel trouw aan de vorst als godvruchtig en katholiek moesten zijn.

Onder de op 30 mei 1568 benoemde schepenen bevonden zich noch de voormalige buitenburgemeester Antoon van Stralen, die werd weggezet als lutheraan, noch Jan Rubens, die men ervan verdacht calvinist te zijn.⁵ De situatie werd verder op de spits gedreven toen Van Stralen, die werd beschuldigd van ketterij en een verkeerd beleid, op 24 september 1568 werd terechtgesteld.⁶ De tekenen des tijds waren meer dan duidelijk, en Jan Rubens wist

ze te verstaan. Voor hij Antwerpen de rug toekeerde, liet hij zijn voormalige collega-schepenen een verklaring tekenen waarin werd bevestigd dat hij zijn ambt steeds tot volle tevredenheid had uitgeoefend en alleen vrijwillig afstand van het ambt had gedaan omdat het aantal zetels in de stadsraad onlangs was teruggebracht.⁷

Zoals veel inwoners van de Nederlanden trok ook de familie Rubens in deze rumoerige tijden naar Keulen. Met de in Antwerpen opgestelde verklaring wist Jan Rubens de vertegenwoordiger van de streng katholieke Keulse magistraat ervan te overtuigen dat hij zijn vaderland als vroom katholiek en ieder geval niet om politieke redenen had verlaten. Dus werd hij voorlopig in politiek en religieus opzicht als onverdacht beschouwd. Tijdens zijn verblijf in Keulen maakte hij gebruik van zijn goede contacten in adellijke kringen in de Nederlanden en trad hij als secretaris in dienst bij Anna van Saksen, de vrouw van Willem van Oranje, de politiek leider van de opstandige Nederlanders.⁸

Toen Jan Rubens in 1570 in opdracht van Anna van Saksen wegens haar in de Nederlanden verbeurdverklaarde bezittingen in Brussel een klacht indiende, gold dat niet alleen in de ogen van de Nederlandse autoriteiten als een politieke bekentenis. Hij werd door de Raad van Beroerten, een door Alva ingesteld orgaan dat men onder elkaar de 'Bloedraad' noemde, bij verstek veroordeeld tot verbanning. Jan Rubens haastte zich de Keulse raad te verzekeren dat men aan zijn rechtschapenheid noch zijn geloof hoefde te twijfelen, maar ook bij andere partijen bestonden verdachtmakingen.⁹ Zo werd hij door

verwanten van zijn werkgeefster beticht van een affaire met haar. Op grond van deze tot op heden onbewezen beschuldigingen werd Jan Rubens op 9 maart 1571 tot gevangene van de graven van Oranje-Nassau.¹⁰ Ondanks alle geruchten en de daaruit voortkomende problemen bleef Maria Pypelinckx achter haar man staan, zoals blijkt uit een uitgebreide briefwisseling.¹¹ Na betaling van een grote borgsom, die zij wist op te brengen, kreeg haar man in mei 1573 toestemming om onder toezicht van de autoriteiten met zijn gezin in Siegen te gaan wonen.¹² Toen Willem de Zwijger in 1575 opnieuw in het huwelijk trad, werd het arrest van Jan Rubens niet opgeheven, en ook Anna van Saksen verkeerde tot haar dood in 1577 in gevangenschap. Pas na haar overlijden mocht Jan Rubens met zijn gezin naar Keulen terugkeren.¹³

Peter Paul Rubens verklaarde in 1637 in een brief dat hij de eerste tien jaar van zijn leven in Keulen had doorgebracht.¹⁴ En zijn neef Filips Rubens (1611-1678) vulde deze verklaring van Peter Paul zelf aan in een in 1676 voor de kunsttheoreticus Roger de Piles in het Latijn opgestelde levensbeschrijving, met de mededeling dat zijn oom daar zijn eerste schoolondericht had gekregen.¹⁵ Verder is er weinig uit de jaren in Keulen overgeleverd. Jan Rubens stierf op 1 maart 1587, waarna zijn vrouw al snel besloot met haar kinderen naar Antwerpen terug te keren.¹⁶ In haar streven naar een smetteloos blazoen liet Maria Pypelinckx haar man in de Sint-Petruskerk volgens de katholieke rite in gewijde aarde bijzetten en op zijn grafsteen vermelden dat zij zonder enige grond voor klachten 26 jaar met hem had samengeleefd.¹⁷ Bo-

vendien liet ze, voor ze Keulen verliet, de magistraat van die stad schriftelijk bevestigen dat ze daar sinds 1569 onafgebroken had gewoond.¹⁸ Met dit officiële schrijven in de hand kon ze geruchten over de gevangenisstraf van haar man en de redenen ervoor naar het rijk der fabelen verwijzen. En als om dat te bekrachtigen liet Maria Pypelinckx na haar terugkeer in Antwerpen op 24 november 1589 nogmaals officieel bevestigen dat ze gedurende de jaren van haar afwezigheid onafgebroken in Keulen had gewoond.¹⁹ Dat was het lot van veel terugkerende rechtschapen burgers en naaste verwanten van de Antwerpse bovenlaag, nadat de stad in 1585 door de troepen van Alessandro Farnese was bezet en zich een stabilisering van de machtsverhoudingen begon af te tekenen.

De terugkeer van de familie Rubens vond plaats in een periode van politieke en godsdienstige restauratie, en Maria Pypelinckx deed haar uiterste best om haar vertrouwde plaats in het maatschappelijke weefsel van de Antwerpse bovenlaag opnieuw in te nemen. Haar strijdlustige inzet voor de verdediging van haar rechten en voorrechten heeft, evenals haar inspanningen inzake het beheer en de toename van haar vermogen, in de Antwerpse gerechtsdossiers talrijke sporen nagelaten. Als een strijdbare patricische dame, die wist wat ze zichzelf en haar familie verschuldigd was, wierp ze zich met dezelfde overgave op de toekomst van haar kinderen.²⁰ Zo werd Peter Paul naar de Latijnse school van Rumoldus Verdonck gestuurd, waar hij samen met andere zonen uit de goeude burgerij in de schoolbanken zat.²¹